

SPIS TREŚCI

WSTĘP	17
NOTA O AUTORACH	19
ROZDZIAŁ 1. RYS HISTORYCZNY, TERMINOLOGIA, DEFINICJA, NOZOLOGIA, KRYTERIA ROZPOZNAWANIA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ	21
<i>Kinga Bobińska, Piotr Gałęcki</i>	
1. Rys historyczny zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej	21
1.1. Od starożytności do wieku XVIII	21
1.2. Okres nowożytny	22
1.2.1. Philippe Pinel i Jean-Étienne Dominique Esquirol	22
1.3. Wiek XIX i XX	23
1.4. Lata powojenne	24
1.5. Osoby niepełnosprawne intelektualnie w Polsce po 1989 roku	25
1.6. Współwystępowanie zaburzeń psychicznych i niepełnosprawności intelektualnej	26
2. Terminologia	27
3. Definicja	29
3.1. Definicja niepełnosprawności intelektualnej według DSM	31
4. Nozologia	33
5. Kryteria diagnostyczne niepełnosprawności intelektualnej	35
5.1. DSM-IV	35
5.2. ICD-10	36
ROZDZIAŁ 2. EPIDEMIOLOGIA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ	41
<i>Tadeusz Pietras, Andrzej Witusik, Kinga Bobińska, Antoni Florkowski, Monika Talarowska, Maciej Banasiak</i>	
ROZDZIAŁ 3. DIAGNOZA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ	45
CZĘŚĆ 1. DIAGNOZA INTELIGENCJI W KONTEKŚCIE DIAGNOZY NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ U OSÓB DOROSEYCH	45
<i>Aleksandra Porzycka, Radosław Wujcik, Agata Orzechowska, Andrzej Witusik, Tadeusz Pietras</i>	
1. Wstęp teoretyczny	45
2. Psychologiczne narzędzia diagnozy inteligencji	50
2.1. Diagnoza inteligencji płynnej (Testy Matryc Ravena)	50
2.1.1. Test Matryc Standard – Forma Klasyczna (TMS-K)	51

2.1.2. Test Matryc Standard – Forma Równoległa (TMS-R)	52
2.1.3. Test Matryc Standard – Forma Plus	52
2.1.4. Test Matryc Kolorowy i Wersja Równoległa (TMK i TMK-R)	53
2.1.5. Test Matryc dla Zaawansowanych (TMZ)	53
2.2. Diagnoza inteligencji skryzalizowanej	54
2.2.1. Skala Inteligencji Wechslera dla Dorosłych (WAIS-R)	54
2.2.2. Skala Inteligencji Wechslera dla Dzieci (WISC-R)	56
2.2.3. Bateria Testów APIS – P(Z)	56
2.2.4. Test Inteligencji Omnibus	57
2.3. Techniki badania sprawności intelektualnej u małych dzieci i dzieci głuchoniemych	58
2.3.1. Skala Dojrzałości Umysłowej Columbia	58
2.3.2. Międzynarodowa Skala Wykonaniowa Leitera	58
3. Diagnoza niepełnosprawności intelektualnej u osób dorosłych	59

**CZĘŚĆ 2. DIAGNOZA ZABURZEŃ OSOBOWOŚCI U OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 63**

Agata Orzechowska

**CZĘŚĆ 3. WYBRANE ASPEKTY DIAGNOZY I TERAPII OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 69**

Janina Wyczęsany

1. Psychopedagogiczna charakterystyka osób z niepełnosprawnością intelektualną	69
1.1. Charakterystyka osób z lekkim stopniem niepełnosprawności intelektualnej	69
1.1.1. Czynności orientacyjno-poznawcze	70
1.1.2. Czynności intelektualne oraz rozwój mowy	70
1.1.3. Procesy emocjonalno-motywacyjne	71
1.1.4. Rozwój społeczny	72
1.1.5. Środowiskowe uwarunkowania zaburzeń sfery emocjonalno-społecznej	73
1.2. Charakterystyka osób z umiarkowanym i znacznym stopniem niepełnosprawności intelektualnej	73
1.3. Charakterystyka osób z głębokim stopniem niepełnosprawności intelektualnej	75
2. Rola diagnozy w pracy pedagoga specjalnego	76
3. Działania na potrzeby ucznia z niepełnosprawnością intelektualną	82
3.1. Praca ze scenariuszem jako proces służący rozwojowi dzieci	85
3.2. Przydział ról według możliwości i potrzeb dzieci	86
4. Zasada stopniowania trudności jako klucz do uzyskiwania efektów rewalidacyjno- -wychowawczych	87
5. Rola i znaczenie rodziny w rehabilitacji dziecka	87

**ROZDZIAŁ 4. ETIOLOGIA, PATOGENEZA, WYBRANE JEDNOSTKI KLINICZNE
I CHOROBY PRZEBIEGAJĄCE Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 93**

**CZĘŚĆ 1. NEUROROZWOJOWY PARADYGMAT PATOGENEZY
NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ 93**

Tadeusz Pietras, Andrzej Witusik, Michał Panek, Juliusz Rodak, Janusz Szemraj

CZĘŚĆ 2. CIĄŻA I OKRES OKOŁOPORODOWY A ROZWÓJ UKŁADU NERWOWEGO W KONTEKŚCIE NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ 111

Julisz Rodak, Andrzej Witusik, Tadeusz Pietras

1. Infekcje wirusowe ciąży	114
1.1. Różyczka	114
1.2. Cytomegalia	115
1.3. Bakteryjne i grzybicze zakażenia płodu	116
1.4. Kiła	117
1.5. Listerioza	118
1.6. Kandydoza wewnątrzmaciczna	119
1.7. Embriopatie i fetopatie wywołane przez inwazje pierwotniakowe	119
2. Zaburzenia rozwoju zarodka i płodu wywołane działaniem czynników toksycznych	121
2.1. Wpływ leków	121
2.2. Teratogenne działanie alkoholu	124
2.3. Wpływ palenia papierosów	130
3. Choroby ciąży przyczyniające się do zaburzenia prawidłowego rozwoju zarodka i płodu	130
4. Niedotlenienie ośrodkowego układu nerwowego w okresie ciąży-okołoporodowym	132
4.1. Patofizjologia zespołu niedokrwienno-niedotlenieniowego	133
4.2. Krwawienia śródczaszkowe	135
4.2.1. Krwotok podtwardówkowy	135
4.2.2. Krwotok podpajęczynówkowy	136
4.2.3. Krwotok do komór mózgu	136
5. Objawy kliniczne krwawień śródczaszkowych	137
6. Noworodki urodzone przedwcześnie i z niską masą urodzeniową	137
7. Wrodzony zespół niedoboru jodu	138

CZĘŚĆ 3. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA A MUTACJE JEDNOGENOWE 143

*Tadeusz Pietras, Marta Pacholczyk, Andrzej Witusik,
Kinga Bobińska, Karol Jastrzębski, Piotr Gałeczki*

CZĘŚĆ 4. GENETYCZNE PRZYCZYNY NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ . . . 156

Marta Pacholczyk, Tomasz Ferenc

1. Rodzinne występowanie chorób genetycznych	158
2. Dziedziczenie chorób jednogennych	158
3. Elementy cytogenetyki – prawidłowy kariotyp człowieka i aberracje chromosomowe	159
4. Zaburzenia rodzicielskiego piętna genomowego	166
5. Miejsca łamliwe w chromosomach człowieka	167
6. Diagnostyka cytogenetyczna i molekularna przyczyn niepełnosprawności intelektualnej	168
6.1. Diagnostyka cytogenetyczna aberracji chromosomowych	168
6.1.1. Wskazania do badania kariotypu	169
6.1.2. Wybór materiału biologicznego do badań cytogenetycznych	176
7. Diagnostyka molekularna mutacji genowych	176
8. Niepełnosprawność intelektualna w przebiegu chorób wywołanych zmianami kariotypu	177

9. Niepełnosprawność intelektualna w aberracjach liczbowych chromosomów	178
9.1. Zespół Downa	178 (→ p. s. 206 i 229)
9.2. Zespół Patau i zespół Edwardsa	178
9.3. Zespół Turnera	180
9.4. Zespół 47,XXX	182
9.5. Zespół Klinefeltera	184
9.6. Zespół 47,YYY	186
10. Niepełnosprawność intelektualna w aberracjach strukturalnych chromosomów autosomalnych	187
10.1. Zespół Cri-du-chat	187
10.2. Zespół Wolfa-Hirschorna	188
10.3. Zespół mikrodelecji 22q11.2 (22q11.2DS)	189
10.4. Zespół Pradera-Williego	191
10.5. Zespół Angelmana	193
10.6. Zespół Williama	194
10.7. Zespół mikroduplikacji 7q11.23	196
11. Wybrane zespoły jednogenowe przebiegające z niepełnosprawnością intelektualną	196
11.1. Zespół łamliwego chromosomu X	196
11.2. Zespół Smitha, Lemlego i Opitza	199

CZĘŚĆ 5. ZESPÓŁ DOWNA A NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA 206

Małgorzata Pawełczyk, Marta Pacholczyk

1. Obraz kliniczny	208
1.1. Zaburzenia neurobehawioralne	208
1.2. Padaczka	210
1.3. Choroby sercowo-naczyniowe	210
1.4. Choroby układu oddechowego	211
1.5. Choroby przewodu pokarmowego	211
1.6. Choroby narządu wzroku	211
1.7. Zaburzenia hematologiczne	212
1.8. Choroby układu kostno-stawowego	212
1.9. Zaburzenia endokrynologiczne	212
1.10. Choroby ucha, nosa i gardła	213
1.11. Zespół bezdechu sennego	213
2. Neuropatologia	213
3. Zespół Downa a choroba Alzheimera	214
4. Zmiany genetyczne i dysfunkcje molekularne w zespole Downa	217
5. Leczenie	221

CZĘŚĆ 5A. ODDZIAŁYWANIA TERAPEUTYCZNE U OSÓB Z ZESPÓŁEM DOWNA 229

Monika Talarowska

1. Filadelfijska metoda Glenna Domana i Carla Delacato	232
2. Metoda Kierowanego Nauczania Andreeasa Petö	232
3. Neurorozwojowa metoda NDT B. i K. Bobath	233
4. Neurokinezyologiczna metoda Vaclava Vojty	233

5. Metoda integracji sensorycznej Jean Ayers	233
6. Program Neurosensomotorycznej Integracji Odruchów Masgutowej	234
7. Terapia pedagogiczna Marii Montessori	235
8. Metoda Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne	236
9. Metoda Dobrego Startu Marty Bogdanowicz	236
10. Ustno-twarzowa terapia regulacyjna (UTTR) R. Castillo-Moralesa	237
11. Wczesna rehabilitacja według Wrocławskiego Modelu Usprawniania (WMU)	237
12. Podnoszenie wydolności intelektualnej przez stymulację zewnętrzną, przy stosowaniu wolnozmiennych pól magnetycznych	239
CZĘŚĆ 6. ZESPÓŁ RETTA	241
<i>Marta Pacholczyk, Artur Kultys, Ewelina Buczyńska, Agata Dutkowska, Tadeusz Pietras, Andrzej Witusik</i>	
1. Epidemiologia	241
2. Podłoże genetyczne i patogenezę zespołu Retta	242
3. Inne zaburzenia neuropsychiatryczne związane z mutacjami genu <i>MECP2</i>	246
4. Charakterystyka kliniczna i rozpoznawanie zespołu Retta	247
5. Zmiany neuropatologiczne w zespole Retta	253
6. Problemy medyczne i elementy terapii w zespole Retta	254
ROZDZIAŁ 5. WSPÓŁCHOROBOWOŚĆ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ	259
CZĘŚĆ 1. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA A AUTYZM	259
<i>Andrzej Witusik, Tadeusz Pietras, Ewelina Buczyńska, Artur Kultys</i>	
CZĘŚĆ 2. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA A PADACZKA	272
<i>Janusz Wendorff</i>	
1. Padaczka: klasyfikacja, epidemiologia, napady skroniowe i pozaskroniowe	273
2. Padaczki uogólnione z napadami toniczno-klonicznymi i napadami nieświadomości	275
3. Zespoły padaczkowe, w których upośledzenie umysłowe stanowi typowy składnik obrazu chorobowego	276
3.1. Zespół Westa	276
3.2. Zespół Lennoxa-Gastauta	277
3.3. Zespół Dravet – ciężka padaczka miokloniczna młodzieńcza	277
3.4. Zespół Landaua-Kleffnera	278
3.5. Padaczka z wyładowaniami ciągłymi we śnie wolnofalowym (CSWS)	279
4. Etiologia padaczki u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną	280
5. Znaczenie niepełnosprawności intelektualnej dla przebiegu padaczki u dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym (mpdz)	281
6. Wady rozwojowe kory mózgowej: padaczka, niepełnosprawność intelektualna	281
6.1. Połowiczy przerost mózgu	282

6.2. Schizencefalia, szczelinowatość mózgu	282
6.3. Obustronna okołokomorowa heterotopia guzkowa	282
7. Zaburzenia chromosomalne: padaczka, niepełnosprawność intelektualna	284
7.1. Zespół Downa	285
7.2. Zespół kruchego chromosomu X (Fra XS)	285
7.3. Zespół Angelmana	286
7.4. Obrączkowaty chromosom X	287
8. Zaburzenia metaboliczne wrodzone: padaczka, niepełnosprawność intelektualna	288
9. Schorzenia skórno-nerwowe z padaczką i niepełnosprawnością intelektualną	289
9.1. Stwardnienie guzowate (TS)	289
10. Padaczka i niepełnosprawność intelektualna jako następstwa wrodzonych i nabytych schorzeń neuroinfekcyjnych	291
11. Padaczka a zaburzenia poznawcze i niepełnosprawność intelektualna. Wzajemne związki	292
CZĘŚĆ 3. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA A PORAŻENIE MÓZGOWE	297
<i>Krzysztof Gbyl</i>	
1. Definicja	297
2. Epidemiologia	298
3. Etiologia	298
4. Klasyfikacja	300
5. Obraz kliniczny	300
6. Patofizjologia współwystępowania niepełnosprawności intelektualnej i porażenia mózgowego	301
7. Charakterystyka współwystępowania porażenia mózgowego i niepełnosprawności intelektualnej	302
8. Prewencja	306
9. Prognoza	306
10. Leczenie	307
ROZDZIAŁ 6. SPECYFIKA DIAGNOZY PSYCHIATRYCZNEJ, PSYCHOLOGICZNEJ I INTERNISTYCZNEJ U OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ	311
CZĘŚĆ 1. BADANIE PSYCHIATRYCZNE I PSYCHOFARMAKOTERAPIA U OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ	
<i>Kinga Bobińska, Piotr Gałeczki</i>	
1. Odmienności badania psychiatrycznego osób z niepełnosprawnością intelektualną	311
2. Odmienności symptomatologii zaburzeń psychicznych u osób z niepełnosprawnością intelektualną	319
2.1. Współchorobowość i odmienności symptomatologii zaburzeń nastroju u osób niepełnosprawnych intelektualnie	320
2.1.1. Zaburzenia depresyjne	320
2.1.2. Zaburzenia afektywne dwubiegunowe	324
2.1.3. Dystymia i cyklotymia	325
2.2. Zaburzenia psychotyczne	325

2.3. Zaburzenia lękowe	327
2.4. Zaburzenia zachowania	328
2.5. Zachowania agresywne, autoagresywne i samobójcze	331
3. Odmienności farmakoterapii	333

CZĘŚĆ 2. DIAGNOZA PSYCHOLOGICZNA U OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

341

Monika Talarowska

1. Diagnoza psychologiczna	341
2. Diagnoza różnicowa	342
2.1. Niepełnosprawność intelektualna a autyzm	345
2.1.1. Diagnostyczna Lista Kontrolna (E-2) B. Rimlanda	346
2.1.2. Skala Oceny Autyzmu Dziecięcego E. Schoplera, R. Reichlera, B. Renner	347
3. Diagnoza przyczyn zaburzeń i ich konsekwencji	348
3.1. Wywiad kliniczny	348
3.2. Obserwacja zachowania w trakcie badania	349
3.3. Badanie rozwoju psychoruchowego i poziomu inteligencji	350
3.3.1. Skala Rozwoju Psychoruchowego O. Brunet i I. Lézine	352
3.3.2. Orientacyjny Test Rozwoju Psychoruchowego Dziecka – Test Denver	353
3.3.3. Monachijska Funkcjonalna Diagnostyka Rozwojowa	354
3.3.4. Skala Inteligencji dla Małych Dzieci Psyche Cattell	354
3.3.5. Skala do Badania Rozwoju Umysłowego Termána-Merill	354
3.3.6. Skala Inteligencji Wechslera dla Dzieci – Wersja Zmodyfikowana	355
3.3.7. Międzynarodowa Wykonaniowa Skala Leitera	355
3.3.8. Skala Dojrzałości Umysłowej Columbia	355
3.3.9. Testy Matryc Ravena	356
3.3.10. Skala Inteligencji Wechslera dla Dorosłych. Wersja Zrewidowana (WAIS-R (PL))	357
3.3.11. Profil Psychoedukacyjny E. Schopler, R.J. Reichler, A. Bashford, M.O. Lansing, L.M. Marcus	358
3.4. Metody badania poszczególnych funkcji poznawczych	360
3.4.1. Test Teorii Umysłu „A pomyślał, że B pomyślał”	360
3.4.2. Test Łączenia Punktów Reitana A i B	361
3.4.3. Test Stroopa	362
3.4.4. Próba Fluencji Słownej	362
3.4.5. Krzywa Ucznienia się	362
3.4.6. Inne metody	364
4. Ocena funkcjonowania społecznego	364
4.1. Karta Oceny Postępu w Rozwoju Społecznym (PAC) H.C. Gunzburga	365
4.2. Skala Dojrzałości Społecznej Edgara Dolla	365
5. Diagnoza na potrzeby terapii	365

CZĘŚĆ 3. PROBLEMY ZDROWIA SOMATYCZNEGO U OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

374

Tadeusz Pietras, Andrzej Witusik, Michał Panek, Piotr Kuna, Paweł Górski

1. Współchorobowość i oczekiwana długość życia osób niepełnosprawnych intelektualnie	375
1.1. Stan zdrowia somatycznego osób niepełnosprawnych intelektualnie	375
1.2. Fenotypy somatyczne zespołów klinicznych a niepełnosprawność intelektualna	377
2. Badanie lekarskie osób niepełnosprawnych intelektualnie	385
2.1. Proces diagnostyczno-terapeutyczny w kontekście niepełnosprawności intelektualnej	385
2.2. Trudności w komunikacji interpersonalnej między lekarzem a osobą niepełnosprawną intelektualnie	387
2.3. Trudności w wykonywaniu procedur diagnostycznych i z przestrzeganiem zaleceń lekarskich przez osobę niepełnosprawną intelektualnie	390
2.4. Problemy z tzw. zacięciem diagnostycznym i nietypowością objawów somatycznych w grupie osób niepełnosprawnych intelektualnie	391

ROZDZIAŁ 7. STYGMATYZACJA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 399

Piotr Świtaj, Jacek Wciórka

1. Wybrane ujęcia teoretyczne stygmatyzacji w odniesieniu do niepełnosprawności intelektualnej	400
1.1. Stygmatyzacja w ujęciu Ervinga Goffmana	400
1.2. Koncepcja wymiarów piętna	401
1.3. Koncepcja komponentów piętna	405
1.4. Stygmatyzacja z perspektywy psychologii ewolucyjnej	411

ROZDZIAŁ 8. ADOLESCENCJA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 417

Anna Gutowska

1. Adolescencja – krótka charakterystyka	417
2. Dorastanie z niepełnosprawnością intelektualną	421

ROZDZIAŁ 9. SEKSUALNOŚĆ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 425

Andrzej Depko

1. Pojęcie seksualności	425
2. Nabywanie doświadczeń seksualnych	428
3. Rozwój psychoseksualny osoby z niepełnosprawnością intelektualną	429
4. Rola rodziców w rozwoju psychoseksualnym dziecka niepełnosprawnego	434
5. Formy realizacji potrzeb seksualnych wśród osób niepełnosprawnych intelektualnie	436
6. Uwagi końcowe	439

ROZDZIAŁ 10. „(NIE)PEŁNOSPRAWNA” TWÓRCZOŚĆ NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE 445

Anna Gutowska

1. Czym jest twórczość?	446
-------------------------	-----

2. Twórcza obecność niepełnosprawnych intelektualnie	448
3. „(Nie)pełnosprawna” twórczość	450
ROZDZIAŁ 11. TERAPIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE	453
CZĘŚĆ 1. STANDARDY POSTĘPOWANIA Z OSOBĄ NIEPEŁNOSPRAWNĄ INTELEKTUALNIE W KONTEKŚCIE DIAGNOZY I TERAPII	453
<i>Andrzej Witusik</i>	
CZĘŚĆ 2. REHABILITACJA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ ...	467
<i>Janina Wyczesany, Ewa Dyduch</i>	
1. Warsztaty Terapii Zajęciowej	468
2. Zakłady Aktywności Zawodowej	471
2.1. Zakłady pracy chronionej	473
2.2. Środowiskowe Domy Samopomocy	475
2.3. Ośrodki dziennego pobytu	479
3. Aktywizacja osób z niepełnosprawnością intelektualną w kontekście ich przyszłości ...	479
4. Formy aktywizacji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną	481
4.1. Działania szkoły związane z potrzebą aktywności ucznia z porażeniem mózgowym	482
4.2. Działania szkoły związane z zaspokojeniem potrzeb ucznia z niepełnosprawnością intelektualną	482
CZĘŚĆ 3. KOMUNIKACJA WSPOMAGAJĄCA I ALTERNATYWNA W PRACY Z DZIECKIEM NIEPEŁNOSPRAWNYM INTELEKTUALNIE	486
<i>Anna Bombińska-Domżał</i>	
1. Rozpoznanie możliwości i umiejętności porozumiewania się	488
2. Rozpoznanie celu interwencji i dobór odpowiedniego systemu komunikacji alternatywnej	493
3. Sposoby wykorzystania wspomagającego i alternatywnego systemu komunikacji ...	496
4. Wybór słownictwa do indywidualnej tablicy do porozumiewania się	499
5. Pomoce komunikacyjne	500
6. Projektowanie codziennych sytuacji dla rozwoju umiejętności porozumiewania się ...	501
7. Jak zaprojektować sytuację rozmowy z osobą niemówiącą?	501
8. Czego uczyć dzieci niepełnosprawne niemówiące?	503
CZĘŚĆ 4. TERAPIA RODZINY DZIECKA Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ	506
<i>Mariusz Furgal</i>	
1. Związek funkcjonowania rodziny z kształtowaniem się niepełnosprawności intelektualnej u dziecka	506
2. Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną	507
3. Zadania terapii rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną	510
4. Psychoterapia rodzinna	510

**CZĘŚĆ 5. ARTETERAPIA JAKO FORMA REHABILITACJI OSÓB
NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE 514**

Anna Gutowska

**ROZDZIAŁ 12. ASPEKTY PRAWNE I ORZECZNICTWO U OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W POLSKIM USTAWODAWSTWIE . . . 525**

Piotr Gałęcki, Krzysztof Eichstaedt, Kinga Bobińska

1. Niepełnosprawność intelektualna w świetle ustawy o ochronie zdrowia psychicznego 525
2. Podstawowe informacje dotyczące zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej w aspekcie prawa karnego 530
3. Podstawowe informacje dotyczące zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej w aspekcie prawa cywilnego 534
 - 3.1. Zdolność do czynności prawnych i zagadnienie ubezwłasnowolnienia 534
 - 3.2. Czyny niedozwolone i odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę 536
 - 3.3. Czynności prawne i wady oświadczenia woli 536
4. Podstawowe informacje dotyczące zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej z zakresu orzecznictwa rentowego 537

**ROZDZIAŁ 13. OPIEKA SOCJALNA NAD OSOBAMI
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ 543**

CZĘŚĆ 1. PRACA SOCJALNA Z OSOBAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI INTELEKTUALNIE 543

Anna Gutowska

1. Istota i cele pracy socjalnej 544
2. Praca socjalna z osobą niepełnosprawną intelektualnie 551
3. Praca socjalna z rodziną osoby niepełnosprawnej intelektualnie 553

**CZĘŚĆ 2. ASPEKTY PSYCHOLOGICZNE I PEDAGOGICZNE LECZENIA I OPIEKI
INSTYTUCJONALNEJ OSÓB Z GŁĘBSZĄ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ
(DOMY OPIEKI I SZPITALNE) 555**

Barbara Wiśniewska

1. Historia opieki i stosunku społeczeństwa do osób niepełnosprawnych intelektualnie 556
2. Dokumenty w prawie międzynarodowym i polskim a niepełnosprawność 557
3. Definicja opieki i jej znaczenie w sytuacji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną 561
4. Instytucjonalne formy opieki – domy pomocy społecznej 562
5. Osoba niepełnosprawna w systemie opieki szpitalnej – znaczenie dotyku 568
6. Aspekty relacji lekarz–pacjent–rodzina 575
- Dodatek. Sytuacja dzieci/osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną 585

ROZDZIAŁ 14. SYSTEM KSZTAŁCENIA SPECJALNEGO DZIECI, MŁODZIEŻY I DOROSŁYCH OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ	587
<i>Ewa Dyduch</i>	
1. Podstawy kształcenia specjalnego	588
1.1. Wczesne wspomaganie rozwoju	596
1.2. Wychowanie przedszkolne dzieci z niepełnosprawnością intelektualną	597
1.3. Obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne	598
2. Edukacja dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w systemie kształcenia specjalnego	598
2.1. Uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w szkole specjalnej	600
2.1.1. Szkoła podstawowa specjalna	604
2.1.2. Gimnazjum specjalne	607
2.1.3. Zasadnicza szkoła zawodowa specjalna	609
2.1.4. Dwuletnie uzupełniające liceum ogólnokształcące specjalne	612
2.2. Kształcenie dzieci i młodzieży z głębszą niepełnosprawnością intelektualną	613
2.2.1. Przedszkole specjalne	613
2.2.2. Szkoła podstawowa i gimnazjum specjalne	616
2.2.3. Szkoły przysposabiające do pracy	620
2.3. Realizacja obowiązku szkolnego i obowiązku nauki przez dzieci i młodzież z głęboką niepełnosprawnością intelektualną	625
3. Edukacja dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w częściowo integracyjnym systemie kształcenia	627
3.1. Klasy specjalne	627
3.2. Nauczanie indywidualne	628
4. Edukacja dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w integracyjnym systemie kształcenia	630
4.1. Przedszkole integracyjne	633
4.2. Szkoła podstawowa integracyjna (I i II etap edukacyjny)	635
4.3. Gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalne integracyjne (III i IV etap edukacji)	636
4.3.1. Gimnazjum integracyjne	636
4.3.2. Gimnazjum z oddziałami przysposabiającymi do pracy	637
4.3.3. Zasadnicza szkoła zawodowa integracyjna	639
INDEKS TEMATYCZNY	645
NOTA O REDAKTORACH	655